

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ПОСТМОДЕРНОГО СВІТУ XXI СТОЛІТТЯ: СУЧАСНІСТЬ ТА ПОГЛЯД У МАЙБУТНЄ

Бабасв В. М., ректор,
доктор наук з державного управління, професор,
Корженко В. В., доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії і політології,
*Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна*

МОДЕРНІЗАЦІЯ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Динамічне соціально-економічне зростання країн Західної Європи та США протягом другої половини ХХ ст. не відбувається без модернізації університетів, якісних змін в системі вищої освіти загалом. В той час знання (освіта), як і в епоху Європейського Просвітництва, набуває значення одного із основних ресурсів, здатних суттєво впливати на розвиток суспільства (суспільний прогрес), забезпечуючи його реальну конкурентоспроможність. Стає очевидним, що в конкурентному змаганні між собою перемагають лише ті країни, які за пріоритет обрали розвиток науки, освіти, науково-дослідних програм та науково-конструкторських розробок. Разом з тим, у сучасному суспільстві, яке, з *одного боку*, динамічно глобалізується, а з *іншого*, – в умовах пандемії змушує держави значною мірою покладатися на себе, саме ринкова економіка, що зазнає відповідних змін, визначає основні напрями розвитку якісної освіти, формує вимоги стосовно необхідної й достатньої для кожної людини сукупності знань, умінь і навичок, соціокультурних норм та компетентностей, визначає зміст ефективного освітнього середовища.

У сучасному глобалізованому світі якісна університетська освіта стає суттєвим чинником сталого розвитку суспільства, дієвим «каталізатором» активізації й інтенсифікації територіального розвитку, а також важливим стимулятором підвищення рівня конкурентоспроможності держави та її регіонів. Відтак, особливої гостроти в сучасних трансформаційних суспільствах набувають питання взаємозв'язку системи «освіта – наука – практика – виробництво», тобто взаємної зумовленості в розвитку суспільства між освіченістю людини, станом науки в країні та зростанням добробуту населення.

Можна наполягати на тому, що в другій половині ХХ ст., особливо в кінці другого десятиліття ХХІ ст., у процесі суспільного розвитку розвинутих країн світу поступово змінюються характерні особливості взаємодії науки та виробництва, а саме:

- з'являється значна кількість нових видів виробництва, нових спеціальностей для працівників та нових технологічних процесів;
- відбувається відчутне скорочення термінів між науковим відкриттям і його безпосереднім упровадженням у виробництво.

Це означає, що заклади вищої освіти, які не зуміли пристосуватися до нових реалій, можуть поступово зникати. За таких умов успішне здійснення наукових досліджень безпосередньо залежить від формування в університетах мережі навчально-наукових інститутів та розвитку творчої співдружності вчених з практиками, в результаті чого підприємства переростають у науково-промислові комплекси.

Окрім того, сьогодні стає помітним в розвинутих соціальних практиках зростання науково-професійного рівня працівників, що дозволяє їм широко використовувати наукові знання у процесі виробництва [5].

Отже, кінець ХХ – початок ХХІ ст. надає відчутний приклад того, що прогрес суспільства не просто безпосередньо пов'язаний, а й визначається найбільш «вузькою», лімітованою ланкою суспільного буття – його інтелектуальним потенціалом, «суспільним інтелектом» [там само].

В сучасному глобалізованому світі сутнісний принцип людського існування «знання – сила», що його проголосила наука та культура Нового часу, набуває реального, видимого змісту. Знання, що є причиною для «напруги інтелекту», стає й головним стратегічним чинником у виживанні людства, країн, народів, соціальних груп, сімей і окремих особистостей. Відповідно до цього, основним резервом суспільного розвитку, ефективного, динамічного соціально-економічного розвитку все відчутніше виявляє себе освітньо-науково-технічний прогрес [там само].

Більшість динамічно прогресуючих держав, що безпосередньо причетні до науково-технічних зрушень, у 70–80-ті рр. ХХ ст. почали активне формування ефективних національних систем освіти, особливо вищої освіти. До їхніх урядів та суспільної свідомості загалом приходить розуміння того, що «виживання» й гідне існування в умовах гострої конкуренції стає можливим для цивілізованої, демократичної, соціальної, правової держави лише тоді, коли вона матиме високоосвічених громадян, здатних активно та творчо готувати підвалини для піднесення національної економіки, науки, техніки, технології, культури. В той час відбувається якісне перевлаштування систем безперервної освіти, пов'язаної з підготовкою, перепідготовкою й підвищенням кваліфікації кадрового потенціалу для суспільного виробництва і менеджменту. Реалізовані в соціальних практиках науково-обґрунтовані заходи дозволили посилити цінність освіти завдяки її здатності активно впливати на зміну структури виробництва та ситуацію на ринку праці [6].

Загальновизнаною вважається певна суспільна закономірність щодо випереджаючого розвитку інформації та переробних галузей у цивілізованих ринкових відносинах, але це спричиняє вимогу до більш динамічного розвитку науки та освіти. В «ефективних державах» з інституціоналізованою та інфраструктуризованою ринковою економікою освіта справедливо належить до найбільш рентабельних галузей. Як дієвий елемент в системі розширеного відтворення, особливого значення набуває урівноважене фінансування освіти [6]. Вважається за доцільне для прогресуючої освіти (тобто достатнього нагромадження суспільного інтелекту), щоб освітня частка валового

національного продукту протягом тривалого часу не знижувалася від позначки 5,0–6,0 % [6; 7, с. 67–68].

Таким чином, короткий аналіз, що стосується місця й ролі інституту вищої освіти, як дієвого чинника суспільних трансформацій, дозволяє, на наш погляд, запропонувати такі висновки: *по-перше*, починаючи з Нового часу й майже до початку XXI ст., в європейській історії суспільна думка та соціальні практики акцентують увагу на кількісних показниках (рівень грамотності населення, коефіцієнт інтелектуального розвитку молоді, людський капітал) стосовно освіченості людей, тобто досягнення їхньої «критичної маси», для здійснення суспільних модернізацій [6]. Разом з тим, ідея Білла Рідінгса (1960–1994) щодо «університету в руїнах» вимагає нових дискурсів, модернізаційних змін, які стосуються університету [13].

Ідея «кінця університету», як відомо, ґрунтується на думці відомого науковця про те, що університет вже пережив своє призначення й на порозі третього тисячоліття повинен відкорегувати свої цілі та завдання. Це призначення, з його точки зору, було окреслене двісті років тому, коли державнація перетворила університет в охоронця національної культури. Рідінгс ставить цілком слушне запитання: що має робити сьогодні університет, якщо культура, яку він покликаний оберігати, набуває дедалі виразніших глобальних та транснаціональних ознак, як і світ набуває якісно інших, глобалізованих обрисів? Чи можна вважати університет (звичайно метафорично) зруйнованим інститутом, що поступово сповідує споживацьку ідеологію? [2; 13].

По-друге, потребує якісних змін система управління освітою в напрямку її подальшої демократизації, децентралізації, лібералізації, регіоналізації, відповідальності, доступності для усіх громадян, наступності й послідовності в освітній підготовці людей; а також з'являється необхідність раціонального упровадження ефективної та прозорої системи державно-громадської оцінки діяльності навчально-освітніх закладів, якості загальноосвітньої та фахової підготовки спеціалістів [10].

По-третє, сучасна європейська суспільна думка, з одного боку, не виходить за межі Болонських домовленостей і в цьому контексті звертається до модернізації національних освітніх систем, а з іншого, – вважає конкретні території у своїй окремішності (міста, агломерації, метрополії тощо) і центрами сталого територіального розвитку, й базовим елементом системи governance XXI ст. [10].

За своєю «природною консервативністю» сучасна система вищої освіти не здатна відповідати на швидкозмінні виклики, що їх продукує потужний розвиток інформаційного суспільства. Концепція «Індустрія 4.0», згідно з якою цивілізація стоїть на порозі переходу суспільства до нового наступного стану у зв'язку з загальним уведенням цифрових технологій, вимагає перегляду парадигми освітнього процесу з метою суттєвої модернізації системи освіти, тобто переосмислення актуальних трендів, що сьогодні активно обговорюються – «Освіта 4.0» та «Університет 4.0». До того ж, слід мати на увазі, що в сучасному суспільстві ще далека до загальної практичної реалізації модель «Університет

3.0», але вже постають нові виклики щодо наукової розробки та оправдання в соціальних практиках моделі «Університет 4.0».

Відомо, що історично перші університети виконували суто освітню функцію, розвивали певні компетенції молоді, готували кадри, орієнтовані на традиційні галузі тогочасної економіки. Проте, суспільні запити поступово змінюються: поряд із освітньою діяльністю від університетів стали очікувати й науково-дослідницьку діяльність. Зокрема, німецький університет Гумбольдта був спроможним до отримання нових знань в процесі досліджень, консультацій комерційних підприємств, виконання замовлень промислових підприємств на наукові пошуки. «Університет 3.0», що з'являється значно пізніше, надалі розвиває комерційний підхід до новітніх технологій. Набуває поширення культура стартапів та культура підприємництва. Зв'язок між Університетами та представниками бізнесу значно зростає. Сьогодні формується новий конкурентний ринок, де на перші позиції визодять вищі навчальні заклади, які усвідомили й зробили відповідні висновки щодо викликів часу, зарекомендували себе в економіці цього ринку – «економіці інтелекту» [5].

В досить малочисельних публікаціях сучасних авторів представлено суттєво відмінні характеристики чотирьох поколінь університетів, що відповідають різним фазам історичного розвитку суспільства, зокрема, доіндустріальній фазі – «Університет 1.0»; індустріальній – «Університет 2.0»; постіндустріальній – «Університет 3.0»; когнітивній фазі (лат. *cognitio* – «знання») – «Університет 4.0» (університет четвертого покоління може бути описаний, на думку В. Єфімова й А. Лаптевої, тільки ескізним, прожектним чином, оскільки відповідна дійсність – університет майбутнього та зовнішні соціокультурні контексти його буття («когнітивний світ», «когнітивне суспільство»), ще тільки формуються) [4].

Можна зустріти й інший підхід, а саме: аналіз основних етапів у розвитку університету за його функціональними здатностями, з урахуванням історичного розвитку суспільства, наприклад:

- «Університет 1.0» – домінування лише освітньої діяльності;
- «Університет 2.0» – характеризується єдністю освітньої та наукової діяльності;
- «Університет 3.0» – з'являється співпраця науково-освітньої й підприємницької діяльності;
- «Університет 4.0» – університет майбутнього, здатний вирішувати «проблеми – виклики» промислового розвитку за рахунок зміни концепту самої промисловості, за допомогою зміщення центру ваги в бік проектування, де на етапі проектування закладаються всі параметри майбутньої конструкції [1].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що суттєвим завданням для закладу вищої освіти покоління «Університет 4.0», на наш погляд, є створення цінностей й сенсу для сталого соціально-економічного територіального розвитку. З урахуванням можливого значного скорочення чисельності студентів у ближній і середньостроковій перспективі, можна прогнозувати зростаючу конкуренцію між університетами. Виділивши в подальших наукових

дослідженнях ключові сфери, розвиток яких дає університетам шанс опинитися в кагорті суспільно корисних закладів вищої освіти, лише таким чином можна спрогнозувати модель «Університету 4.0».

Зокрема, це стосується компетентностей інтелектуальної еліти майбутнього, тобто фахівців вищої кваліфікації – майбутніх випускників закладів вищої освіти.

Разом з тим, необхідними слід вважати науково обґрунтовані технології адаптивного навчання, що передбачають навчання студентів в індивідуальному форматі («поштучна підготовка» з відповідними компетентностями), тобто з урахуванням індивідуальних здатностей студента та вимог конкретного місця роботи. Отже, у зв'язку з цим підвищується й питома ефективність навчального процесу, розробка якого також має достойно оплачуватися.

Важливим завданням стосовно забезпечення триєдності «Індустрія 4.0», «Освіта 4.0» та «Університет 4.0» можна вважати стимулювання інвестицій та інновацій для розвитку інноваційної та креативної економіки. Для цього потрібно створити дієвий механізм *державно-приватного партнерства* у сфері освіти та науки, що дозволить університетам активно залучати приватні інвестиції на свій розвиток і модернізацію, наукові розробки, створювати університетські стартапи на паритетних із бізнесом умовах, спільно комерціалізувати результати інноваційної діяльності. Окрім того, дієвий механізм державно-приватного партнерства здатен стимулювати розвиток системи дуальної форми освіти за рахунок залучення інвестицій бізнесу в матеріально-технічну базу університетів, спільної розробки навчальних програм та подальшого працевлаштування випускників [9, 14].

Як аргумент стосовно зазначеного можна назвати прогноз експертів *The Economist Intelligence Unit*, які вважають, що до 2030Е буде відбуватися зниження державних витрат на освіту в розмірі 0,5 % від світового ВВП. Скорочення державних витрат на освіту відбуватиметься переважно в таких країнах-лідерах сучасного світу (у відсотках до власного ВВП) [9]:

- Норвегія (з 7,55 % до 5 %);
- Франція (з 5,46 % до 4,3 %);
- Німеччина (з 4,81 % до 3,6 %);
- США (з 5 % до 4 %);
- Сінгапур (з 3 % до 2,2 %);
- Ізраїль (з 5,88 % до 5 %).

Не можна не звернути увагу й на розвиток електронної зрілості системи публічного управління задля забезпечення програмно-цільового управління проектами та програмами, що безпосередньо стосується як моделі «Університет 3.0», так і моделі «Університет 4.0» [12].

Можна погодитися з висновками професора Стенфордського університету (США) Г. Іцковіца, що стосуються обґрунтування розуміння університету як нового осердя і рушія соціально-економічної динаміки. У своїй праці «Потрійна спіраль» [11] він пропонує модель інноваційного розвитку загалом, згідно з якою у XXI ст. розвиток економіки і суспільства в цілому найбільш ефективно

забезпечується через тісну взаємодію трьох суб'єктів: органів влади усіх рівнів, бізнесу та університетів, до того ж, провідна роль, на його думку, має належати, внаслідок зростання значення інформації, знанням та інтелекту в широкому сенсі, саме оновленим закладам вищої освіти.

Таким чином, «Університет 4.0» має стати центром з планування й організації навчального процесу в швидко мінливому середовищі сучасної дійсності – «економіки інтелекту» та упровадження сучасних цифрових технологій в соціальні практики.

Список використаних джерел

1. Боровков А. И. Что такое университет 4.0? URL : <https://luckyea77.livejournal.com/2620217.html>
2. Ідея Університету : Антологія / Упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис. 2002. 304 с.
3. Іщенко А. Ю. Інноваційні дослідницькі університети як чинник модернізації освітньо-наукової сфери та розбудови суспільства знань. Аналітична записка / Нац. ін-тут стратегіч. досл. (Відділ гуманітарної політики) URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/innovaciyni-doslidnicki-universiteti-yak-chinnik-modernizacii>
4. Ефимов В. С., Лаптева А. В. Университет 4.0 : философско-методологический анализ. *Университетское управление : практика и анализ*. 2017. Том 21. № 1. С. 16–29.
5. Корженко В. В., Коваленко Н. В. Теорія та історія філософії публічного управління / *Філософія публічного управління* : [кол. монографія] / В. П. Солових та ін. ; наук. ред. В. П. Солових. Київ : НАДУ, 2020. С. 11–52.
6. Корженко В. В. Освітні ініціативи та суспільний поступ. *Актуальні проблеми державного управління* : наук. зб. Харків : ХФ УАДУ. 2000. № 2. С. 52–57.
7. Луговий В. І. Управління освітою : [Навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління»]. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 302 с.
8. Сбруєва А. А. Порівняльна характеристика системних моделей університету / Сумський держ. пед. ун-тет імені А. С. Макаренка. URL : https://jmm.sspu.edu.ua/images/2020/Navchalni_kursi/comp-hed/CompHEd_Lec2.2019-20_28c13.pdf
9. Україна – learning nation / Український інститут майбутнього. URL : <https://strategy.uifuture.org/ukraine-learning-nation.html>
10. Calame Pierre, Freyss Jean, Garandeau Valery. La democratie en miettes: Pour une revolution de la gouvernance. Paris : Descartes & Cie. 2003. 332 p.
11. Etzkowitz Henry. The Triple Helix : University-Industry-Government Innovation In Action. London : Routledge. 2008. 177 p.
12. Fesenko, G., Fesenko, T., Fesenko, H., Shakhov, A., Yakunin, A. , & Korzhenko, V. (2021). Developing e-maturity model for municipal project and program management system. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 1(3 (109), 15–28.

13. Readings Bill. University in ruins. Harvard University Press. 1996. 256 p.

14. Zakharina O., Korzhenko V., Kovalenko N., Shashyna M., Tomoshevska A., Mosiichuk I. Analysis of the development of public-private partnership under the conditions of implementation of economic projects. *Revista San Gregorio*. No 42(2020). P. 156–169.

Стадник Г. В.,

кандидат економічних наук, професор,
*Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна*

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Готовність фахівця до трудової діяльності в міжнародному бізнес-середовищі багато в чому визначається наявністю в нього сформованих навичок креативної діяльності, що актуалізує увагу до інноваційної складової освітнього процесу. Інноваційність освіти передбачає її спрямування на отримання інноваційних навичок здобувачів, що передбачає їх поступове залучення в науково-дослідницьку роботу, розробку проєктів тощо. Інноваційний характер освіти також проявляється в активному використанні нових технологій освіти, зокрема новітніх форм і методів передачі знань, використання ІТК в професійній діяльності.

Сучасна господарська реальність передбачає прийняття креативних рішень та, відповідно, потребує від сучасного фахівця навичок інноваційної діяльності. Інноватор – це не лише той, хто спроможний генерувати нові знання, ідеї, розробляти нові технології, але й той, хто може активно просувати їх в мінливому бізнес-середовищі. Навички інноваційної діяльності передбачають сутнісне розуміння особливостей інноваційного процесу, практику індивідуальної та колективної творчості, досвід генерування ідей та нестандартних рішень.

Окремого значення набувають навички застосування в професійній діяльності новітніх технологій. Сьогодні розвиток цифрового середовища охоплює практично всі сфери життя. Важливим орієнтиром при прийнятті на роботу є володіння претендентом цифровими навичками, які дають можливість швидко та ефективно виконувати поставлені завдання, бути успішним та використовувати потенційні можливості. Тому особливого значення в системі освіти набуває питання забезпечення навчального процесу відповідними засобами підтримки у сфері цифрових технологій, розвитку сучасних цифрових компетентностей.

Поширення результатів четвертої промислової революції та становлення епохи інновацій, коли передові технології радикально змінюють цілі галузі економіки й суспільство в цілому, потребує навичок застосування цих технологій в різних сферах залучення фахівців з міжнародної економіки. Вже